

Jan Deutekom

FC-Sprint²

Grenzeloos leren

Tweede herziene editie, 2014
© 2008 Jan Deutekom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Vormgeving omslag en binnenwerk: Anja Verhart, Gouda
Druk en afwerking: Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 8506 553 1
NUR 842

www.jandeutekom.nl
www.ntz.nl

Inhoudsopgave

	Voorwoord	7
1	'Hij neemt geen enkel initiatief'	11
2	Verantwoordelijkheid hebben? Krijgen? Nemen?	17
3	Leren	23
4	Leren: nood en angst	27
5	De invloed van verwachtingen op leren	33
6	Het proces: bronnen	39
7	De mythe van het talent	47
8	De cursist: motivatie	57
9	Niet voor jezelf alleen	65
10	De uitgangspunten	71
11	De sturing en de plek van het leren	73
12	Reflecteren	79
13	Sprint ² vormgeven in de praktijk: een voorbeeld	85
	Slot	101

1

‘Hij neemt geen enkel initiatief’

Uitgangspunt 1:

Gedrag wordt bepaald door de omgeving.

Mijn eerste onderwijsbaan in Friesland was op de christelijke mavo in Surhuisterveen. De docent geschiedenis was overspannen en ik werd gevraagd halverwege het jaar zijn lessen over te nemen. Ik kwam in een gespreid bedje terecht. Het rooster lag klaar. Voor elke klas was keurig genoteerd in welk hoofdstuk ze bezig waren. Er was genoteerd hoever ik moest komen in het boek, wanneer er vergaderd werd en wat er verder van mij verwacht werd (pleindienst!). Ik heb dat jaar afgemaakt en de cursisten die eindexamen geschiedenis moesten doen, haalden tot mijn grote opluchting een voldoende op het examen.

Het jaar daarop, in 1993, kwamen er zo'n drieduizend Bosnische vluchtelingen naar Nederland. Het waren door de Nederlandse regering uitgenodigde vluchtelingen. Ze zouden een paar maanden blijven tot de situatie in hun eigen land weer genormaliseerd zou zijn. Het was daarom niet de bedoeling dat ze reguliere scholing zouden krijgen. Overal in het land ontstonden daarom 'Bosnische schooltjes'. De directeur van de ISK

nam mij aan voor het Bosnische schooltje in Leeuwarden. We hadden een prachtig oud gebouw tot onze beschikking waar elke dag een bus met kinderen kwam om onderwijs te volgen. Ik was met nog een paar collega's verantwoordelijk voor de kinderen van 12 tot 18 jaar. Ik had de grootste aanstelling en kwam daar vier dagen per week om de kinderen dan toch maar Nederlands te leren.

Aan het eind van dat jaar was wel duidelijk dat het niet rustig werd in Bosnië. Een snelle terugkeer van de leerlingen naar hun eigen land zat er niet in. De kinderen konden daarom in het nieuwe schooljaar naar het reguliere onderwijs. Ons schooltje werd opgedoekt. We organiseerden voor de docenten en cursisten een afscheidsfeestje. De directeur die me had aangenomen moest natuurlijk een woordje doen. Ze vertelde dat ze – voor ze me aannam – de directeur van de christelijke mavo in Surhuisterveen had gebeld om te vragen wat voor docent ik was. Hij zei dat ik een goede docent was maar dat ik geen enkel initiatief nam. Ze zei dat dat niet klopte. Ze had me de afgelopen periode alleen maar initiatief zien nemen.

Terug naar huis realiseerde ik me dat ze alle twee gelijk hadden. Op de mavo in Surhuisterveen was er absoluut geen reden te bedenken waarom ik initiatief zou nemen. Op ons Bosnische schooltje moest ik wel initiatief nemen. Daar werd een beroep op gedaan. Misschien had de directeur van die mavo wel iets meer gelijk. Volgens mij ben ik over het algemeen niet iemand die heel veel initiatief toont.

Ik wist vanaf dat moment dat gedrag voor een groot deel bepaald wordt door de omgeving. Het duurde alleen nog jaren voordat ik die kennis in het onderwijs zou gaan gebruiken.

In het onderwijs wordt tegenwoordig meer en meer gewerkt met coaches waarbij de coach ervoor zou moeten zorgen dat een cursist onder andere meer initiatief laat zien. Of eigenlijk, dat de coach het op de een of andere manier voor elkaar krijgt dat de cursist inziet dat het handig is om initiatief te laten zien en dat de cursist daar vervolgens ook naar handelt. Op de christelijke mavo in Surhuisterveen zou een coach waarschijnlijk een hele zware dobber aan mij gehad hebben. Als een coach me erop gewezen zou hebben dat ik meer initiatief zou moeten tonen dan had ik waarschijnlijk gevraagd waarom dat in deze situatie nodig was. Ik functioneerde toch goed?

Op het Bosnische schooltje zou een coach het gemakkelijk gehad hebben. Het was niet nodig om me te coachen bij het nemen van meer

initiatief. De omgeving 'dwong' mij tot het nemen van initiatief. Ik kon op dat schooltje niet functioneren zonder initiatief te nemen.

Als gedrag wordt bepaald door de omgeving heeft dat verregaande consequenties voor het onderwijs. Het betekent namelijk dat we gedrag van cursisten dat niet echt handig is voor het leren, zelf stimuleren. Wij als onderwijzers bepalen namelijk voor een groot deel de omgeving waarin cursisten onderwijs volgen.

Docenten erkennen het grote belang van gedrag van cursisten. We zijn het misschien niet over veel onderwerpen eens maar vraag eens naar de ideale cursist en daarover blijkt grote overeenstemming te bestaan. Dat zijn cursisten die veel initiatief tonen, die weten waar ze mee bezig zijn, die de docent alleen dan inschakelen als dat echt nodig is en vooral cursisten die discipline en doorzettingsvermogen hebben en verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leren. Docenten prijzen zich gelukkig als ze in elke klas een paar, of in ieder geval één van deze zeldzame exemplaren tegenkomen.

Over wat voor cursisten we voor ons krijgen is ook veel overeenstemming en daar word je niet echt vrolijk van. Er blijken cursisten te zijn die meer interesse hebben in hun mobieltje dan in de lesstof. Ze tonen maar weinig initiatief en ze moeten er steeds aan de haren bijgesleept worden. De docent moet erbovenop zitten om ervoor te zorgen dat het goed komt.

Ik heb veel lessituaties bijgewoond. Niet alleen in het Nt2-onderwijs maar ook bij verschillende beroepsopleidingen. En wat me bij deze lessituaties steeds meer ging opvallen, was dat er in de praktijk nauwelijks een beroep gedaan werd op effectief leergedrag van leerlingen. Het gedrag dat volgens docenten zo broodnodig is voor het leren. In feite wordt door veel docenten het gedrag beloofd dat we eigenlijk niet willen zien. Dit is wat ik 'natuurlijk docentgedrag' noem. Dit heb ik zelf ook jaren toegepast. Het zijn situaties waarbij je je als docent verantwoordelijk voelt voor het functioneren van de cursisten of het functioneren van de groep. Bij dit natuurlijke docentgedrag wordt ingegrepen als het fout dreigt te lopen of er wordt voor gezorgd dat het niet fout kan lopen. Een paar voorbeelden:

Ik zit achter in een klas bij een docent die anderstalige cursisten uitlegt welke opdracht ze moeten uitvoeren. Ik zie de docent rondkijken en inschatten of de groep het begrepen heeft. Hij komt tot de conclusie dat niet iedereen het begrijpt. Hij legt het nog een keer uit en komt met

voorbeelden, vraagt her en der terug aan cursisten, komt nog een keer met de opdracht, vat nog even samen wat de bedoeling is en zet de cursisten aan het werk. En als ze aan de slag gaan, loopt hij rond en bekijkt of ze het goed hebben begrepen.

Hier is een docent aan het werk die ervoor zorgt dat het niet fout kan lopen. De cursist hoeft niet eens initiatief te nemen. De docent zorgt ervoor dat iedereen het begrijpt.

Een Sprint²-docent legt in dit geval de opdracht één keer kort en bondig uit. Vervolgens gaan cursisten aan de slag, zelfs als de docent weet dat de cursisten het eigenlijk niet begrepen hebben. Bij Sprint² is een van de belangrijkste regels, dat cursisten alles wat ze niet begrijpen moeten vragen. Als blijkt dat cursisten de opdracht niet begrepen hebben, wijst de docent cursisten op deze regel. En hij vraagt ze waarom ze niets gevraagd hebben, terwijl ze toch niet begrepen hebben wat de bedoeling was. Het gaat er dus niet om je instructies zo te verwoorden dat iedere cursist het begrijpt. Het gaat erom dat iedere cursist zelf verantwoordelijk is voor het begrijpen van de instructie. Iedere cursist heeft als taak de communicatie van de docent te sturen als hij de instructie niet begrijpt. Het doel is situaties te creëren waarin cursisten actief participeren en merken wat de consequenties van hun handelen zijn.

Een docent heeft een bijeenkomst met cursisten. Ze hebben een deel van de lesstof bestudeerd en ze kunnen tijdens deze bijeenkomst vragen stellen aan de docent over de lesstof. De docent vraagt wie er vragen heeft. Geen enkele cursist heeft vragen. De docent heeft het vermoeden dat maar een paar cursisten de lesstof hooguit globaal bekeken hebben. De docent gaat dan zelf maar delen uit de lesstof behandelen.

Het merkwaardige is dat het niemand in het onderwijs opvalt dat er eigenlijk iets vreemds gebeurt. Cursisten die zich wel goed voorbereid hadden, zouden zich toch wel enigszins bekocht hebben gevoeld door het natuurlijke docentengedrag als was gebleken dat de eigen voorbereiding niet echt nodig was omdat de docent uiteindelijk toch zelf de stof met de cursisten ging doornemen. Hier worden de cursisten beloond die niets gedaan hebben.

In dit geval stopt een Sprint²-docent de bijeenkomst. Als er geen vragen zijn, heeft schijnbaar iedereen het begrepen en is deze bijeenkomst niet nodig. Daarmee neem je cursisten die geen vragen hebben serieus.

De consequenties van het gedrag van cursisten komt zo bij de cursisten zelf te liggen.

Een docent bij bouw legt twee cursisten uit hoe ze op een balk maten moeten aftekenen. Hij meldt dat als ze het niet begrijpen, ze vragen moeten stellen. De cursisten stellen geen vragen en gaan aan de slag. De docent merkt dat ze het niet begrepen hebben en grijpt in. Hij legt ze opnieuw uit hoe het moet.

Een Sprint²-docent gaat hier niet opnieuw uitleggen hoe het moet. Hier vraagt hij de cursisten waarom ze niets gevraagd hebben, terwijl toch duidelijk is dat ze het niet begrijpen. Dat was toch afgesproken?

U zult zeggen dat elke docent van zijn leerlingen verwacht dat ze het aangeven als ze iets niet begrijpen. En dat klopt. Maar het gaat om de reactie van docenten en het gewicht van de regel. De reactie op cursisten die niets vragen terwijl ze dat wel hadden moeten doen, klopt meestal niet. We zijn als docenten geneigd om in zo'n situatie meteen in de hulpstand te schieten. Hiermee wordt dan het volgende signaal afgegeven: ik zeg wel dat je vragen moet stellen maar dat hoeft niet hoor. Ik houd je wel in de gaten en als het mis gaat, grijp ik wel in. Het is dus maar zeer de vraag hoe productief dit natuurlijke docentengedrag is. Als gedrag bepaald wordt door de omgeving dan wordt met dit natuurlijke docentengedrag een omgeving gecreëerd waarbij juist het *niet* nemen van initiatief wordt beloond. In feite wordt door docenten vaak gekozen voor de oplossing van de korte termijn. We helpen de cursist even snel op weg. Ook al leidt dat ons af van de wens tot werkelijk participerende en actieve cursisten.

Ook cursisten hebben natuurlijk cursistengedrag en geven signalen af. En dat signaal is vaak een roep om hulp. Cursisten zetten graag de docent in als hoofdbron. Vaak gebeurt dat via non-verbale signalen. Kijk een beetje hulpeloos om je heen en je hebt zo een docent bij je staan om je te helpen.

Het loslaten van het natuurlijke docentgedrag levert veel op. Als je dit consequent doet, blijken cursisten ander gedrag te vertonen. Ze komen in een omgeving terecht waarin consequent een beroep gedaan wordt op de houding die handig is bij het leren. Dat is wat Sprint² doet. Een omgeving creëren waarin cursisten wel initiatief tonen, een omgeving waarin passief zijn geen optie meer is, waarin ze wel moeten samenwerken en waarin ze wel verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun eigen leerproces.

Een van de meest opvallende aspecten van de eerste Sprint²-groepen was het beeld van docenten over de groep cursisten waar ze mee werkten. Heel toevallig hadden zij hele goede cursisten gekregen. De docenten kregen cursisten voor zich die veel initiatief toonden, die geen angst hadden het Nederlands te gebruiken, die gemakkelijk samenwerkten en zich verantwoordelijk opstelden. Ze vertelden me dat deze groep wel erg geschikt was om met deze aanpak te werken en dat ze nog nooit zo'n bijzondere groep hadden gehad. Dit zou bij een volgende groep vast veel moeilijker zijn. Ik dacht dat zelf aanvankelijk ook en zeker toen ik de eerste resultaten zag. Maar precies hetzelfde gebeurde bij de volgende Sprint²-groep. In de praktijk bleek steeds dat dit gedrag van de groep min of meer automatisch ontstond als de docent erin slaagde zijn natuurlijke docentgedrag los te laten en te sturen op effectief cursistengedrag. Ook in het onderwijs wordt gedrag bepaald door de omgeving.

Het probleem van het onderwijs is volgens mij dat we een omgeving gecreëerd hebben waarin geen beroep gedaan wordt op het gedrag dat stimuleert om te leren. In deze omgeving is het in veel gevallen niet nodig om initiatief te nemen, samen te werken en verantwoordelijkheid te nemen. In veel gevallen is en voelt de docent zich verantwoordelijk voor het presteren van zijn cursisten. En dat gevoel van verantwoordelijkheid wordt groter bij zwakke cursisten.

2

Verantwoordelijkheid hebben? Krijgen? Nemen?

Uitgangspunt 2:

Het leerrendement groeit als cursisten verantwoordelijkheid dragen.

Verantwoordelijkheid houdt in dat je ergens voor staat. Er is ruimte om zaken op een eigen manier aan te pakken en zelf keuzes te maken. En verantwoordelijkheid impliceert dat de cursist de gevolgen van die keuzen kan overzien.

Sprint² ziet het dragen van verantwoordelijkheid als een proces in drie fasen, hier uitgelegd aan de hand van een voorbeeldsituatie.

1 De verwachting

Ik krijg in mijn werk verantwoordelijkheden van mijn directeur. Als ze me een nieuwe taak geeft, dan vertelt ze wat ze van me verwacht. Meestal krijg ik ook nog stukken die ik zou kunnen gebruiken voor de klus en ze geeft aan welke personen ik kan benaderen als ik meer informatie nodig heb of waar ik gebruik van kan maken. Ze geeft ook